

Tanulmányok Csongrád megye történetéből VI.

Szerk: *Blazovich László*
(*Csongrád Megyei Levéltár.*
Szeged, 1982. 212 old.)

A közelmúltban látott napvilágot a Csongrád Megyei Levéltár VI. számú tanulmánykötete, amely a legújabb kutatások eredményeit közreadva 8 szerző cikkét tartalmazza. A kötet első tanulmányában — Két széljegyzet a Dél-Alföld korai történetéhez — Szádeczky-Kardoss Samu új adatokat közöl a Herodotosz által is említett, i. e. 6—5. századi agathürszosz népről, akiknek szállás-területe az Alsó-Tisza és a Maros vidékén volt; majd az anyag második részében a már avar igazgatás alatt álló terület egy újabb etnikumának történetét ismerteti. E hadifogolyként, az i. sz. 7. században betelepített lakosság jórészt kézművességgel foglalkozott, és utódaik — nyelvüket, szokásaikat, vallásukat megtartva — később visszatértek hazájukba.

A tanulmánykötetben *Erszegi Géza* Szeged középkori történetére vonatkozó 115, eddig ismeretlen oklevelet mutat be, amelyek közül a legkorábbi 1321-ből a legkésőbbi 1525-ből származik. *Petrovics István*: A Szegedi Vár korai történetéhez című tanulmányában a Vár építéstörténetét 1242-től a XV. századig vizsgálja. Megállapítja, hogy a szegedi erődítmény királyi vár volt, amely katonai és politikai feladatokat egyaránt betöltött. Rendszerint az uralkodó kipróbált emberei kezén volt, bár védelmi szerepe csak a török veszély fokozódásával emelkedett ki. A következő tanulmány *Vass Előd* munkája, a török kori Szegedre kalauzol. A szerző az 1553—1554. évi adóösszeírást ismerteti, amelynek eredeti kézírata bécsi Nemzeti Könyvtárban található. A forrás azért rendkívül érdekes, mert az 1552. évi „szegedi veszedelem” utáni állapotokat mutatja be, és így — korábbi jegyzékekkel összevetve — képet ad arról a pusztulásról és gazdasági visszaesésről, amit a török megjelenése Szegeden jelentett.

Rákos Sándor: Gazdasági és társadalmi viszonyok Szegeden a testamentumok tükrében (1720—1848) című tanulmányában a levéltárban található feudális kori hagyatéki

iratok (végrendeletek) feldolgozását végezte el. A bevezetőben ismerteti az öröklési rendet, kiemelve az egyenes ági örökösök egyenlő részesedését, a házasságba hozott vagyon és a közös szerzemények szétosztási rendjét, az özvegyek, hajadonok jogait. Ezután részletezi a különböző vagyontárgyakat az ingó és ingatlan vagyon. A statisztikai forrásokkal összevetve képet ad a polgárok birtokában lévő város menti szőlőkről, szántókról, az állattartás szerepéről, végül számba veszi a végrendelezők pénzügyeit és hitelviszonyait. Az érdekes tanulmányt végrendeletek szövegei egészíti ki.

Szintén a késő feudális kor viszonyairól szól *Imre Mihály*; Iskolakultúra Hódmezővásárhelyen a XVIII. század közepétől 1848-ig című tanulmánya, amelyben a szerző egy eddig kevésbé feltárt művelődéstörténeti témával, a mezővárosi oktatásüggyel foglalkozik. Az iskolaügy fejlődését Hódmezővásárhely XVIII. századi újjátelepedésétől kísérő végig, megvizsgálva az oktatás helyi feltételeinek alakulását, a tanítók helyzetét, a református és katolikus iskolákat, a Ratio Educationis szerepét, majd befejezésül a reformkorban elért eredményeket.

Eperjessy Géza: A kézművesipar Szegeden az 1848 előtti évtizedekben című munkájában azt vizsgálja, milyen volt az ipar fejlettsége a városban az 1819—1848 közötti időszakban, hogyan éltek és dolgoztak a kézművesek a feudális kötöttségek, az elavult céhrendszer szorításában. A szerző az ipar differenciáltságát, ágazati megoszlását a különböző időszakokban készült összeírások alapján elemzi, megállapítva, hogy kb. 75 féle mesterséget üztek a polgári forradalom előtt Szegeden. A tanulmányban az iparosok anyagi helyzetéről, vagyonuk összetételéről, mezőgazdasági ingatlanaikról, az ipar és mezőgazdaság összefonódásáról is olvashatunk.

A kötet utolsó részében *Varsányi Péter* István Hetényi István 1848-as honvéd emlékirataiból közöl részleteket. Hetényi már 1848 június elején, Győrben beállt katonának, majd a szerb felkelés idején zászlóalját a Délvidékre vezényelték. Novembertől a II. bácskai hadtestben szolgált, 1849 tavaszán részt vett Szeged védelmében és Torontál megye felszabadításában. A szabadságharc bukása után 3 évre az osztrák hadseregbe sorozták, majd hazatérve néptanító lett. 1881—1887 között készült emlékiratai — amelyből Varsányi Péter István a legérdekesebb részle-

teket választotta ki — a szabadságharc történetéhez nyújtanak érdekes adalékokat.

A bőséges forrásanyagra épülő, gazdagon dokumentált kötet elsősorban azok számára érdekes, akik a vidék feudális kori története iránt érdeklődnek. Reméljük, hogy a kiadványsorozatban a megye polgári és szocialista fejlődésére vonatkozó, hasonló színvonalú tanulmányok látnak majd napvilágot.

Dóka Klára

A Szovjetunió Hősei a magyarországi felszabadító harcokban (1945–1950)

(Zrínyi, 1981)

Az emlékezések hónapjaiban élünk. E sorok írásának napjaiban hangzottak el azok a szavak Szegeden, majd Debrecenben az egykori résztvevők, a mátt építők és a jövőt hozzájuk hasonlóan vállaló fiatalok szájából, amelyek közösen vallották a 40 esztendővel ezelőtt bekövetkezett történelmi sorsfordulónk forrását. Azokat a harcokat, emberi erőfeszítéseket és — írjuk le! — hősiesség magartások sokaságát, amelyek nemzeti újjászülését, felemelkedésünket lehetővé tették.

Mindenki aki szól, és szólni fog ezekben a hónapokban, a kiemelt tisztelet hangján emlékezett és fog emlékezni a Szovjetunió Vörös Hadseregének millióit kitevő katonájáról, a velük együtt hazánk felszabadításáért is küzdő bolgár, jugoszláv és román katonák tizezreiről, áldozatvállalásukról, hősi halottaikról. Az elhangzott és leírt számok nagyok. Az elpusztult életek tragikusan hatalmas. Százvezres nagyságrendben fejezhető ki csupán.

Ez írásban most csupán a százakról kívánunk szólni. Arról a mintegy 400 szovjet emberről, aki a hazánk területén vívott harcokban tanúsított magatartásával érdemelte ki, vált méltóvá a Szovjetunió legmagasabb kitüntetésének, a Szovjetunió Hőseinek megtisztelő címére. Évtizedek óta ismeretes ez, mint tény, úgy általában számunkra.

Mi teheti indokoltá, hogy évekkal korábban megjelent, és talán már nem is a legkönnyebben hozzáférhető könyvről ismételtlen is szóljunk? Elsősorban az, hogy végigkísér bennünket az ország keleti határaitól az utolsóként felszabadult lakott helységig azoknak az egyes embereknek a társaságában, arcukat

és bár csupán sorokban életútjukat, további életüket megmutatva, akik hazánk területén lettek tulajdonosai a Szovjetunió Hőse címe.

Neveket, születési éveket és helyeket, foglalkozásokat, a háború lakonikus rövidegű fogalmazásában leírt kitüntetési felterjesztéseket olvashatunk, ismerhetünk meg. Mellettük a magyar városok, falvak, folyók neveit, ahol hőstetteik születtek. Sokukról azt is megtudhatjuk, hogy a pusztító háború után hazatérve miként folytatták további életüket a gyárakban, a földeken, tervezőasztalok mellett vagy a világűr későbbi meghódításának ismert hőseiként. A háború könyörtelen törvényei teszik, hogy sokuknak életét befejeztéként ismerjük meg. Ők már nem tudták, hogy emléküket e magas szinten marad meg családjuk, hazájuk, más nép emlékeztében.

Mintegy 170 magyar város, falu nevének segítségével követhetjük nyomon ezen embereknek az útját, ami egyben a harcok legnehezebb szakaszait is mutatja. Budapest, Ercsi, Kecskemét, Kishalompuszta, Máriaháza, Martonvásár, Pécs, Sarud, Tiszafüred, Tiszaszőlös, hogy csupán a legjelentősebbeket emeljük ki — ha ez egyáltalán lehetséges — a végrehajtott hőstettek számával is jelzi a legtöbb áldozatot kívánó csaták és harcok színhelyeit.

A könyvben szereplő személyek közül többük nevét viseli utca, vagy tér. Nevük megtalálható emlékműveken, táblákon. Gondolhatunk további bővítésekre, a meglévő emlékhelyek méltó gondozására. Elsősorban mégis azt ajánljuk, hogy hazánk egészében, egy-egy városban, községben élő és felnövekvő emberek ismerkedjenek meg, többek között a honismereti munka keretein belül is, az „aranycsillagosok” nevével, tetteivel, a történelmet formáló nagy folyamatok „egyszerű” emberi összetevőivel.

További értéke a könyvnek az, hogy bemutatja azokat a szovjet marsallokat, tábornokokat és tiszteket, akik irányítói, vezetői voltak a Magyarország felszabadulását is eredményező hadműveleteknek, harcoknak. A frontok parancsnokait, a hadseregek és hadtestek, hadosztályok vezetésében részt vevő katonai vezetőket. Ugyanebben a részben megtalálhatók a repülőerők és a Dunai Flotilla parancsnokainak nevei is.

Az elmúlt évtizedek alatt sok minden megváltozott. Talán nincs már meg az a hid, amit egykoron egy hadijelentés említett. Lehet, hogy tőle nem messze egy új, egy nagyobb épült. Beregovoj százados a Duna felett repülve csupán a hidak roncsait láthatta. Későbbi ittlétekor sétálhatott a felépítetteken. A falvak egy részéből városok lettek. A címlapon szereplő katona által elültetett kis fácska is vastagtörzsűvé, lombossá növekedett, miként az a tisztelet is, amelyet e könyv is segít bennünk továbbéltetni.

Bedő László

Jegyzet:

¹Beregovoj (Georgij Tyimolejevics) százados, mint repülőszázad parancsnokhelyettes első ízben 1944. október hó 26-án kapta meg a Szovjetunió Legfelső Tanácsától a Szovjetunió Hőse címet — a magyarországi harcokban tanúsított magatartásáért.

Árvai krónika¹

Amikor kézbe vesszük ennek a szlovák nyelvjáráskutatónak az egykori Árva (Orava) megyei gyűjtéséből összeállított terjedelmes munkáját, olvasása közben sokszor a vásárhelyi Kiss Lajosra, a „szögény embőrök” néprajzi monográfusára kell gondolnunk. Mindkét szerző szülőföldjének szegényeit, küzdelmes múltjukat mutatja be. A két szerző közt csak az a különbség, hogy míg Kiss Lajos a saját szavaival mondja el a vásárhelyi szegény parasztság életsorsát, addig A. *Habovstiak* az árvai szlovák szegények életét, küzdelmes múltját maguknak az adatközlőknek a szavaival, jellegzetes árvai nyelvjárásban közli. Ebben az árvai krónikában tehát nem a szerző, de maga a nép beszéli el saját életét.

A bevezető szavai szerint a bemutatott anyagot a szerző 30 év alatt gyűjtötte. (Ebben is hasonlít Kiss Lajosra.) A gyűjtés időpontja az 1949. és 1979-es évekre esik. Az adatközlők többsége az 1880–1950-es években született. A legidősebbek a nagyszülők és dédszülők hagyományanyagát elevenítették fel számunkra. Ezek az emlékezesek sokszor visszanyúltak a XIX. század 40-es és 50-es éveire — a feudalizmus idejére is.

A bemutatott hagyományanyagot három főbb fejezetbe sorolja. Az első fejezet az anyagi kultúra témáiból meríti emlékezéseit. Megismerkedünk a nép egykori életével. Csaknem mindegyik adatközlő a régebbi „nehéz élet”-re emlékezik. Itt különösen azoknak az emlékezéseire szeretném felhívni a figyelmet, akik a szülőföldtől távol, pl. a pesti bérházak építkezéseivel dolgoztak. A férfiak, mint kőművesek eljártak Lengyelországba vagy Pestre, a sorokat fiatal munkásányok egészítették ki. A munkabér elég alacsony volt. A legtöbbje sokszor gyalog tette meg az utat. Kora tavasszal — vagy késő ősszel — tele volt az országút munkába menő vagy onnan jövő árvai fiatalokkal. Az idősebb nemzedék sokat emlegette az Alföldre való aratásba járást. Később ezt az idénymunkába való járást Amerika váltotta fel. Voltak olyan családok, amelyek kétszer-háromszor is megjárták Amerikát. Jól emlékeznek az amerikai gyárakra, bányákra. Ezek közé az emlékezesek közé a szerző nemegyszer bebeszúr egy-egy Amerikából írott levelet is. (Ezeket az árvai családok sok helyen mindmáig gondosan megőrizték.) Sok férfi emlegette a közeli határon lebonyolódó cserekereskedelmet. Átjártak Lengyelországba, élelmiszert és dohányt csempészték. Voltak

azonban kupecok is, akik a lengyel falvakban felvásárolták a fiatal tinókat, úszókat, ezeket áthajtva egy kissé felhizlalták, majd a közeli lipóti vásárhelyeken jó pénzért eladták. Igen sok idősebb adatközlő elmondta, hogy hivatásos foglalkozása: „állathajtás” volt. Ezek a felvásárolt marhákat — sokszor a maguk felelősségére, máskor vagyosabb kupecok megbízásából — áthajtották a Kárpátokon, s ott leadták megbízóiknak. Innen Szilézia felé hajtották az állatokat. Ez természetesen elég kockázatos vállalkozás volt. Igen sok ilyen hajtó-hajdú család át is költözött a határmentére. (Ezeknek a nyomait a morvavlach kopanicákban ma is megtalálhatjuk.) Igen sok árvai férfi foglalkozott lókereskedéssel is. Nagyon értették az adásvévest. Az adatközlők saját szavukkal elmondják, hogy az ilyen vásár milyen formában zajlott le. Egy-egy ló vételénél számba vették a szemét, fülét, fogát (ebből állapították meg a korát), farkát, lábait, rügös voltát stb. A jó lókupecok általában csak jó lovakat vásároltak. Sokan foglalkoztak juhászattal is. Az árvai szlovákok kitűnő kupecok voltak. Hírüket távoli vásárokon is ismerték. Az árvai konyha igen szegényes volt, sokszor az elvetett krumpli se érett be (itt a krumplinak „repa” volt a neve), s ilyenkor bizony csak kásán és káposztán éltek.

Az adatközlés második csoportjában a családi élet és a társas életviszonyokról tájékoztatnak az árvaiak. A múlt században hírnevesek voltak az árvai gyolcsosok. Áruikkal eljártak a messze földön, s így lejártak az alföldi vásárookra is. Ilyen gyolcskereskedő család sokszor le is telepedett egy-egy alföldi városban.

Nem hallgathatjuk el, hogy a magyar etnikumba igen sok árvai család illeszkedett be, és ezzel színesebbé tették az alföldi népek szokásait, hiedelmeit. Gondolunk itt például a lakodalom (háztűznézés, udvarlás) szokásaira. Lakodalmi vacsorához szűdő ételrigmusokra, nem kevésbé a lakodalmi énekekre. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a betlehemi járás és a háromkirályjárás szokásait, a karácsonyesti vacsora ritusát stb. Igen elevenen maradtak meg a kisbíró és az éjjeliőrök által zengett énekek szövegei és dallamai.

Igen érdekesek az árvai falvak tréfás gúnynevei is (falucsüfölk). A kötet igen tanulságos anyagot közöl a nép életszemléletéről is. A közreadott közmondások is a nép gazdag képzeletét mutatják. A kötetet színes népmesék, tréfás mondókák, játékok zárják le.

Nincs módunk a részletekbe bocsátkozni, de elmondhatjuk, hogy ebben a kiadványban nemcsak a néprajz kutatói találnak igen gazdag összehasonlító anyagot — de maga a nép is élvezettel olvashatja egykori életének írásos bizonyítékait. A kiadványt maguk az árvaiak is szívesen forgatták és olvasták — nemcsak idehaza — de a határokon túl is.

Michal Markus

¹*Habovstiak, Anton*: Oravci svojej minulosti. Rec a slovesnost oravskénó ludu. (Az árvaiak a saját múltjukról. Az árvai nép nyelve és lírája, epikája) Martin, 1983. 372 old.

Baranyai helytörténetírás, 1982

(Pécs, 1983. 627 old.)

Üttörő módon, széles körű ismereteket nyújtva, 1974 óta jelennek meg a Baranya Megyei Levéltár Évkönyvei. Tematikai változatosság jellemzi és a terület jellegzetességein túl, országos jelentőségű anyagok is szerepelnek a vaskos kötetekben. Az 1982-es kötet (dr. Szita László szerkesztésében) baranyai, Pécs városi és nemzetiségi témaköröket ölel át, friss és olvasmányos magyarsággal.

A Baranya megyét érintő tanulmányok: Katona Magda: Evlia Cselebi Baranya megyében; Timár György: A pécsi provizorátus faluösszeírásainak a török időkre vonatkozó feljegyzése 1695—1696; Móró Mária Anna: Baranya vármegye 1815 és 1842/44. évi malomösszeírásai II. Tegzes Ferenc: Baranya vármegye Közigazgatási Bizottságának megalakulása és működésének kezdetei a dualizmus időszakában; Erdődi Gyula: Az iparoktatás Baranyában 1872—1900 között; Szűts Emil: Adatok a megszállt Baranya—Pécs közigazgatásának helyzetéhez és a visszacsatolás katonai és politikai előkészítéséről 1918—1920; Laki János: A népiskolák fejlődése, illetve stagnálása a két világháború közötti Baranyában.

A Pécs város történetével foglalkozó tanulmányok sorában Bezerédy Győző: A városkép és városszerkezet alakulása Pécsen; Babics András: Berkes M. Péter az első pécsi bányakapitány és a mecseki szénmedence bányászatának kezdetei; Borsy Károly: Szodói Nagy Benjámin pécsi nyomdász szabad sajtós tevékenységének megtorlása 1849-ben; Vargha Dezső: Pécs törvényhatósági jogú város szociálpolitikai tevékenysége 1929—1935 között című, sok újat nyújtó anyagait találjuk.

Tovább folyik a baranyai nemzetiségi kutatásokkal összefüggő közlemények sorozata is. Ebben a kötetben Cseresnyés Ferenc: A szlovákiai magyarokat fogadó szervek telepítő tevékenysége Baranyában 1947—1948; Fűzes Miklós: Nemzetiségi oktatás Délkelet-Dunántúlon 1945—1949; Gorjánác Rádojka: Az 1919. évi szerb népszámlálás a megszállt Baranyában II. című tanulmányokat olvashatjuk. Nagy Lajos: A bolyi Batthyány-uralomban élő nemzetiségek az úrbéri rendezés előtt és Szita László: A magyarországi németiség iskolaügyének alakulása a Délkelet-Dunántúlon 1938—1944 között című tanulmányai zárják a Baranyai Helytörténetírás 1982. évi kötetét.

Krisztián Béla

Hidvégi Lajos új könyveiről¹

Ritkán jön minden olyan szerencsésen össze, mint Hidvégi Lajos és Cegléd, illetve a városkörnyék között. Hogy egy lelkes, szülőföldje múltját kutató lokálpatrióta egyzersmint jó tollforgató is legyen; hogy egy tollforgató lokálpatrióta rendszeresen helyet kapjon írásaival a helyi hírlap hasábjain; és hogy ezeknek az elszórt írásoknak a javát még összegyűjtve ki is adja a városi tanács vagy a járási hivatal! Bizony, ennyi szerencsés körülmény általában nem jár együtt. De összegyűjtött Cegléden, s így jelentek meg Hidvégi Lajos új kiadványai, mindenekelől a *Regélő falvak* című.

A szerzőt aligha kell bemutatni a Honismeret olvasóinak, hiszen írásaival lépten-nyomon találkozhatunk a lap hasábjain. Ő maga *történelmi elbeszéléseknek* nevezi a kötetben összegyűjtött 30 írást, én inkább helytörténeti és művelődéstörténeti miniatűröknek mondanám, hiszen amilyen rövidre fogottak ezek az alig másfél oldalas, parányi tanulmányok, olyan aprólékos műgonddal dolgozta ki, sűrítette őket alkotójuk. Lenyűgöző az a hatalmas tudásanyag, ami az írások mögött húzódik, mert hiszen bennük nem fér el mind. Olvasásuk közben érzi igazán az ember, hogy amit Hidvégi Lajos nem tud Ceglédről és a ceglédi járásról — azt bizony valószínűleg nem is érdemes tudni.

„Ezek az írások — mondja a szerző Előszavában — arra vállalkoznak, hogy megidézék szűkebb hazánk, a ceglédi járás változatos tájait, népeit, fölvilantsák történelméből a régi eseményeket, a véres villongásokat, elfelejtett kiváló emberek életútjait, a különböző, mégis egyszándékú faluk hajdani küzdelmeit, bánatait és örömeit”. Ahhoz pedig, hogy ezt megtegye, be kellett járnia — térben és időben — a vidéket: meg kellett vialatnia a múltat, és szemügyre venni a jelent. A 30 írásba belefért az Árpád-kor, belefértnek a Zsigmond-kori határvillongások, a török idők — néha anekdotaszámba menő, másszor véresen komoly — eseményei, a XVIII—XIX. század világa, sőt a közelmúlt is.

Hidvégi Lajos írásait elsősorban két dolog jellemzi. Az egyik, hogy következetesen be-rekszki a valóság föltárására, s e célból be-

¹Hidvégi Lajos: *Regélő falvak*. Történeti elbeszélések. Kiadja a Pest Megyei Tanács ceglédi Járási Hivatala, 1983. 64 old. — *Hidvégi Lajos: Pusztabokrok*. Adatok Cegléd és környéke településtörténetéhez a régészeti, történeti források és a földrajzi nevek alapján. Kiegészítette és sajtó alá rendezte *Torma István*. Kiadta Cegléd Város Tanácsa, 1984. 175 old.

kukkant a mondák mögé, a költemények hátterét keresi, de sohasem csak a nyers valóság érdekli, s miután meglette és fölmutatta a tényeket, óvatosan visszahelyezi azokat a múltba, eredeti foglalatukba: a hagyományba. Mint szép képet a jó keret, úgy fogja körül, egészíti ki ezekben az írásokban a történelmi valóságot az abból sarjadt hiedelem. Így, ilyen „tálalásban” ismerkedünk meg a hun áldozati üsttel, a török kori határperekkel, Arany János vén gulyásának különös, pogány idöket idéző temetésével, Kossuth Lajos házvezetőjével, vagy Somogyi Imrével, a Kertmagyarország megálmodójával. Az írások *másik* jellemzője nyilván összefügg szerzőjük tanári mivoltával, ez pedig a tanítani, tudatosítani akarás. Hidvégi tanár úr nem mulaszt el egyetlen alkalmat sem, hogy a történelmi, művelődéstörténeti események tanulságára felhívja a figyelmet, vagy figyelmeztessen valamilyen múltbeli esemény megörökítésének, megjelölésének fontosságára. Ugyanez a célja a jórészt már elfelejtett, de a maguk idején jelentős személyek emlékének előbányászásával és felmutatásával.

Hidvégi Lajos *másik könyvét* Cegléd város tanácsa adta ki. Ebben tulajdonképpen a földrajznev-anyagon keresztül dolgozza föl és mutatja be a város és környéke régészeti emlékeit, történeti mondáit és írásos dokumentumait. Ahogy Ikvai Nándor írja a kötet Köszöntőjében: „Kézikönyve és lexikona ez a kötet a város történetének. Nem fantázia, de a mondák világával átszőtt történelemmozaik”. Hatalmas munka fekszik ebben a könyvben. Hidvégi Lajos a kiterjedt ceglédi határra vonatkozó helyszíni gyűjtésen kívül több mint hetven kiadott és levéltári forrást nézett át és dolgozott fel. Ezt a fáradságos munkával összegyűjtött anyagot rendezte aztán sajtó alá *Torma István*.

A kötet, műfaját tekintve is rendkívül tanulságos. A földrajzi nevek rendszere itt egyszerűsödik, a *háló* szerepét is betölti, amelyen főnakkadnak és egyben rendszereződnek is a különböző településtörténeti, művelődéstörténeti jelenségek és adatok. Jelen esetben elsősorban a régészeti. De a módszer követhető, sőt bővíthető is lenne néprajzi, gazdaságtörténeti, sőt még szociográfiai adatokkal és jelenségekkel is. Így lenne, lehetne azután igazán kerek a világ, illetve a határ, egy-egy település határa.

Külön felmérést és tanulmányt igényelne, hogy egy ilyen hatalmas, *helytörténeti vállalkozás*, mint Hidvégi Lajosé, miként hasznosítható az adott település iskoláiban, miként frissíthető fel segítségével az egyhangú tananyag? Milyen mértékben élnek a helybeli pedagógusok ezzel a két kitűnő oktatási segédanyaggal? Oda került-e már Hidvégi Lajos két könyve minden ceglédi általános és középiskola könyvtárába, tanári szobájába, forgatják-e és hasznosítják-e a diákok figyelmének felkeltésére, a szülőföldjükhöz való kötődés szálainak erősítésére? A három- és az

ötezes példányszám azt sugallja, hogy talán már ott vannak a város és a környező települések iskoláiban, könyvtáraiban; forgatják, olvassák, izlelgetik őket a szülőföld múltja iránt érdeklődő felnőttek és fiatalok.

Halász Péter

Bálint Sándor:

A Szögedi nemzet 1–3.

(Kiadja a Móra Ferenc Múzeum.

Szeged, 1976. 676 old.;

1977. 420 old.; 1978. 700 old.)

„Jelen mű szülővárosom népi hagyományvilágának megörökítése, sok évtizedes kutatásnak, szemlélődésnek, egy emberélet örömmel vállalt iparkodásának gyümölcse.” Ezekkel a szavakkal indítja Bálint Sándor A Szögedi nemzet című háromkötetes munkáját.

Az első kötetben a szerző visszatekint Szeged nagy fiaira, akiknek kutatása révén gazdagodott a város. Ezt követően sorra veszi a bel- és külterületi települési és társadalmi helyzetét, kialakulását, egységes várossá fejlődését. Így ad számot a közelebbi településekről, kezdve Akácstól Csöngölén, Illancon, Martonoson, Pusztaföldváron és Törökbecsén át Zombóig, összesen 145 szegedi kirajzású helységről.

A ház, otthon, tanyaporta című fejezetben a városi házbelsőről, a portahasználatról és mintegy összehasonlításképpen a homoki fundamentumok és tanyaházak építési és használati rendjéről olvashatunk. A *Vízélet* a Tisza, a Maros és a kisvizek világával foglalkozik. A halászat mellett jelentős helyet szentel a szerző a nádkitermelésnek és a gyékényföldolgozásnak. A *pasztorkodás, jószág-tartás* fejezetben olvashatjuk: „A szegedi népnek hosszú időn át egészen a múlt század derekáiig a külterjes, pusztai állattartás volt egyik legjelentősebb foglalkozása, illetve jövedelemforrása.” E részben külön tárgyalja a különböző állatfajokat, szárnyasokat, sőt a galambászatot és a méhészetet is.

A szögedi sár ragaszt, a Tisza vize visszacsúsz. Ezt évszázadokon át igazolta a statisztika. Ugyanakkor a XVIII. századtól kezdve számos család költözik ki a nagy határu tanyavilágba, sőt nem egy délvidéki magyar dohánykertész falu lakossága éppen a kirajzott szegedi őslakókból duzzadt fel. Bár milyen messze üti is föl új sátrát a szögedi ember, ha Szegedre indul, hazajön. Ha meg visszaérkezik új lakóhelyére a tanyára, akkor *előgyűn*. Ezekkel a sajátos nyelvi finomságokkal Bálint Sándor még sűrűn találkozhatott, hiszen mint írja: „A szögedi tanyavilág népe is szinte teljes egészében a városból vándorolt ki a múlt század folyamán.

Mintegy három nemzedék emberfölötti szivóssággal hódítja meg a szegedi homokországot a modern mezőgazdasági civilizáció számára."

Igen izgalmas és érdekes a *piactörténeti* rész. A Roosevelttér és a hídfeljáró déli oldalán volt a *halpiac* és a *makai piac*; a *búzapiac* helye a Dugonics tér volt. A *Nagypiac* a Széchenyi teret foglalta el, finom illatú *pilisős kinyeret* pedig a Klauzál téri *kinyérpiac*on lehetett kapni. A mostani Bartók tér szolgált *paprikapiac* céljára, ugyanott vertek sátrát a *húsárusok* is.

A történeti összefoglalókban fontos szerepet ad a szerző a honos családnevek felsorolásának, ugyanakkor a városrészek bemutatása igen summázott. Nyilván azért, mert szándékában volt azokat később külön-külön kiadni.

Más, korábban és azóta megjelent könyvekben bővebben szól Szeged és a környező falvak népének hitvilágáról, jelen művében ezt nem is részletezi. Annál több helyet ad a gyermekjátékoknak, s egyben föl hívja a figyelmünket a sok tennivalóra.

A régi szegedi vizen járók hajlékának külön is megvolt a maga *házcímőre*. Ilyet még ma is láthatunk a Kistisza utca 7. szám alatt. Nem egy módos szegedi gazdának, polgárnak volt Szeged külhatárában tanyája, melynek a használattal kapcsolatos szemléletes leírása megint csak olyan élvezetes, mint a tiszai vízi élet, a *pákászat* vagy éppen a *galambászat*, mely utóbbi részletesen is tárgyalja a „szegedi embőr pompás szenvedélyit."

A mezőgazdaságról szóló fejezetben áttekintést kapunk a homoki táj meghódításáról, termőre fogásáról. A gabonafélék mellett jelentős a szőlészetről, a gyümölcsstermesztésről, a dohánykertészetről és természetesen a híros szegedi paprikáról szóló ismertetés.

A **második kötetben** olyan összegzést kapunk a város ipari múltjáról, aminőt a mai kutató nemzedék csoportosan sem tudna pótolni. A *közlekedést* a szegedi nagytáj embere el sem képzelhette a Tisza nélkül. Már az Árpád-korban virágzó a vízi élet, a vízi fuvarozás is: a városi nép egy részének ez adta a megélhetést.

A *láperesztést* (a tutajozás régi formája) a mai ember már csak a szakirodalomból ismerheti. Ugyanakkor a tutajozás ma is élő fageresztési gyakorlat. A fauszítás a múlt század végére annyira fölvirágzott, hogy 1906-ban már hét szegedi fafeldolgozó üzemnek adott munkát a Tiszán és a Maroson leusztatott hatalmas famennyiség. A láp mellett jellegzetes vízi közlekedési eszköz volt a *csámesz*, a *luntra*, a *bürhid* és természetesen a *bögösorrú hajó*.

A *szegedi kismesterségek* felsorolása nem egyszerű számadás. Valamennyi mesterséget úgy ismerhetjük meg, hogy Bálint Sándor nem mulasztja el a hozzájuk kapcsolódó hiedelemvilágot is elénk tárni. Mindemellett hiteles történeti adatokkal, a korábban meg-

jelent művek ismeretében szemlélődhetünk az egykori szegedi kovácsok, bognárok, kötelesek, talicskakészítők és ki tudja hány régi szakma háza táján. Csak sajnálni tudjuk, hogy az egyik híres, ma is élő szíjgyártóról, Börcsök Lajosról megfeledkezett a szerző.

A *régi mértékek és mértékeszközök* tekintetében nem ismeretesek pl. a só és a bor mérőeszközei, mértékformái. Bálint Sándor a lehető legtöbb, még használatban levőt, vagy már kiveszített felsorol mintegy bizonyosságául annak, hogy minden témából van még a felszínen, csak kutatni kell kitarthatóan!

A *malomiparban* azelőtt a *vízimalmokról* szól, amelyek századunk elején már csak darálnak. A város kenyérszükségletét a *sütőasszonyok* látják el, akik háziipari tevékenységként foglalkoznak a sütéssel, s a Klauzál téren árulnak. A *késesipar* szegedi remeke lett a szegedi *halbicska*, melynek legtekintélyesebb készítője, Sziráki József késesmester volt.

Különösen gazdag anyagot közöl a szerző a *viseletről*. A XVIII. században már elkülöníthető a parasztság viselete a jóval színebb, az idegen kardvátokat is magába fogadó polgári viselettől. Sőt, Alsóváros és Felsőváros viselete is különbözik egymástól. Szól a puszta népek, a pásztorok és a parasztok hétköznapi és ünnepi viseletéről, ami már csak azért is nagyon érdekes, mert ma már alig akadnak emberek, akik a régiekhez hasonlóan betartanak a viseletről szóló iratlan követeléseket. Pedig régen egy-egy ünnepi szín fölvétele, annak levetése meghatározta a család vagyoni helyzetét is. Szeged különlegessége a papucs, melynek készítését *tűrül hogyre* megismerhetjük.

A vaskosra sikeredett **harmadik kötet** a szokás- és a népköltési hagyományokat mutatja be. Az *édősapám, édősanyám, kedves dajkám, dajkám* éppúgy nagyon szép szólaltatásformák, mint az *ipam, napam, sógorom, ángyom, nászuram, örebik uram, kisebbik uram* — amelyek mára szinte mind kiveszték a használatból.

A *katonaelet* az első erőpróba a legények életében. A *regruta* Szegeden is gyönyörű dalokkal búcsúzott szeretteitől. A katonáéktól sajátos stílusú levelet küldött szüleinek és kedvesének, melynek minden szavából a szülők, a szülői ház és a szeretett lány, illetőleg a jó cimborák hiánya érződött ki.

Az élet második nagy állomása a *házasság*. A legény, ha szégyenlős volt *gügyüt* kért föl, hogy kérje meg számára a kiszemelt lányt. Alsóvároson és Tápén nagyon sok a hasonló szokás a lakodalmasháznál, s más területeken is. Bálint Sándor sokszor mondta, hogy „ez a két nép testvérmemzet”.

„A szegedi nép ősi, mágius betegség-szemlélete és ehhez igazodó gyógyító gyakorlata napjainkban sem enyészett még el.” Ebben a fejezetben Bálint Sándor úgy tekinti át a város orvostörténetét, hogy kivételes hangsúlyt ad a *népi gyógyításoknak*. Ugyanebben

a részben számol be a pusztító járványokról. „Népünk jól tudja, hogy a halál ellen nincs orvosság.” Az erről szóló fejezet művének a legteljesebb része. Érzékelhetjük, miként készült a régi ember a halálra; melyek voltak óhajai, amiket megkívánt — végtisztességként — a hozzátartozóitól. Mint valamennyi témánál, itt is felsorolja a szerző azt a hatalmas hiedelemanyagot, amelyek a halálvárással, a halállal, a temetéssel és az emlékezésformákkal van kapcsolatban. A halottlátásnak volt birománya maig emlegetett *csépai embőr*, a *lelei asszony* és a *tápai Szurkosné*, kiknek tevékenységéről is értesülünk.

„Most pedig lépünk át a szegedi táj hagyományvilágába és éljük végig a szegedi nemzettel az esztendő.” Az esztendő jeles napjait bemutató részben „otthonosan” mozog, otthonosabban minden más tárgyú témájánál, hiszen ez a terület volt számára a legkedvesebb. Megtudjuk, hogy a *szentemberek*, *koldusok* világa milyen nagyon gazdag volt. Felsorolja a leghiresebbeket, s egyúttal betekintést nyerünk valamennyinek az életébe is.

„A szegedi nyelvnek más magyar tájak magyarja számára legföltűnőbb vonása az ő-zés.” Tudósok, írók, költők, művészek használták. Bálint Sándor pedig természetesen és féltő ragaszkodással beszélt — sajátjaként — egész életében.

Ez az utolsó kötet — mint említettem — a legvaskosabb. A kötetbe szánt anyagot ismerve mondhatom, hogy egy másik, ugyanilyen kötetre való anyag kimaradt. Főleg a sok kottázott népdal szaporította az oldalszámokat. Ezt a részt *Paksa Katalin* írta meg éppolyan igényességgel, mint amilyenek olvashatjuk *Felföldi Lászlótól* a néptáncra vonatkozó részt.

Bálint Sándor műveinek koronája A Szegedi nemzet. A Hagomány szolgálatában és a Szeged Alsóváros már halála után jelent meg, és szinte már a nyomdában „gazdára leltek”. Hagyatékában — amely a szegedi múzeumban van — számos megjelenésre váró munka van még. Reményünk, főleg igényünk van rájuk, hiszen Szegedet kutatni Bálint Sándor nélkül ma már elképzelhetetlen.

ifj. Lele József

Kiss Áron:

Magyar gyermekjátékgyűjtemény

(Könyvértékesítő Vállalat, 1984. 533 old.)

Néhány év hiján kerek száz esztendő telt el várnunk arra, hogy a magyar néprajztudománynak (is) csaknem elfelejtett alakja, s egy páratlan gyűjtőmozgalom anyaga ismét és kézzelfoghatóan az utókor érdeklődésének körébe kerüljön. Mindenki, aki for-

rás- vagy adatkeresés, tanulászszerzés céljával lapoz bármely valamirevaló játékgyűjteményben, gyakorta találkozhat a Kiss Áron (1845—1908) nevével fémjelzett mű anyagára tett utalásokkal.

A hazai könyvkiadás nosztalgjának is hódolva, de egyúttal komoly hiányokat pótlándó örvendetesen szorgalmazza a tudománytörténeti szempontból alpműveknek tartott munkák hasonmás megjelentetését. Ez hosszú évekig szinte kizárólag az AKV priviligiumának számított, egy ideje viszont a Könyvértékesítő Vállalat „Tudománytár” című művelődéstörténeti sorozata is oroszlanrész vállal a fontos és ritka könyvek újrakiadásában.

Valójában miért is örülünk ma a Kiss Áron szerkesztette mű „újjászületés”-ének? Az erre adandó felelet — mint gyakorta más alkalommal — akkor lesz igazán érthető, ha felidézük a könyv megszületésének hátterét.

1883-ban az Országos Tanítógyűlés elfogadta, majd két évvel később (máig ritka kivételként!) a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendelettel erősítette meg Kiss Áron indítványát egy országos játékgyűjtésre, amely elsődlegesen a nemzeti nevelés gyakorlatát volt hivatva szolgálni. S itt számunkra nem a hivatal meglepő készsége, hanem a gyűjtésbe bevont résztvevők köre, a munkájukban rejlő hatalmas energia és az eredményesség a fontos: 48 korabeli vármege több mint 200 tanítója vett részt ebben a vállalkozásban.

Hogy Kiss Áronék tevékenysége, pontosabban a gyűjtemény és annak különböző (később megrostált) kiadásai milyen konkrét hatást érthettek el, ma már nemigen tudjuk. A gyakorlat viszont Kodály Zoltánt igazolhatta, aki az idegen szellemű, gyűgyög vagy moralizáló óvónéni-költészet térhódításában látta e gyermekjáték-gyűjtemény lámpásai elhomályosulásának okát.

Mégsem mondhatjuk, hogy a magyar tanítóság első és utolsó összefogásáról van szó, hiszen több példa is mutatja azt, hogy az *okosan és valós céllal* szervezett kollektív és önkéntes gyűjtőmozgalom mekkora szellemi kincseket hozott és hozhat felszínre. Most csak a gyermekjátékok körénél maradván, a fentieket bizonyítja több, sajnos szintén már-már feledésbe merült, pedig jelentős publikációkban mérhető kezdeményezés. Ezek egyike a *Végh József* vezette debreceni Református Gimnázium önképző körének tagjai anyagából megjelentetett válogatás is (Táj- és népkutatás a középiskolában. Bp., 1942.). Értő tanár és lelkes, de egyúttal kitartó szorgalmú diákközösség máig is tanulságos gyűjtőmunkáját fémjelzi a *Bakos József*: Mátysföldi gyermekjátékok (Bp., 1953.) címmel közreadott „hányatott sorsú” kötet. De hasonlóan az eddigiekhez, tulajdonképpen a Magyar Népzene Tára első köteteként 1951-ben megjelent Gyermekjátékok sem születethetett volna meg a hazai gyűjtőkör széles bevonása nélkül.

Az 1950-es évek elején, az akkor Népművészeti Intézet által újjászervezett önkéntes gyűjtőhálózat tagjai számára külön füzetek nyújtottak útmutatást az énekes-táncos és a színjátékszerű szokások, valamint a népi sportjátékok gyűjtéséhez. Sajnos, leginkább a sportszerű népi játékok közkinccsé válása került a legmostohább sorsra: a gyűjtött és rendszerezett, majd néhány bemutatón fel-elevenített anyag napjainkra már csak töredékeiben lehet fel! (Erről *Hajdú Gyula* 1971-ben napvilágot látott Magyar népi játékok gyűjteménye ír bővebben.) Úgy tűnik, az 1970-es évek eleje új fordulatot hozott a hazai szervezett játékgyűjtésben; ezt leg-szebben a Magyar Rádió mondóka- és játék-pályázatára beérkezett anyag bősége és az ebből készült népszerűsítő kiadványok (Cinege, cinege, kismadár; Kivirágzott a diófa; Bújj, bújj zöld ág) jelzik, s hatásukat az egy-re színvonalasabb, főként óvodákban terjesztett játékkincsünk újraeledése bizonyítja.

Ugyancsak ezekre az évekre tehető a főleg városi fiatalok köréből indult népzene-és táncházmozgalom kibontakozása is, amely szerves egységben szemlélve folklórkincsünket, természetességgel adott helyet mondóká-nak, gyermekdalnak és az „aprók táncá”-nak egyaránt. A hagyományból teremtett játékszer- és -eszközök kezdtek megjelenni a korábban lepusztult játszótéren, a sivar iskolákban, a művelődési házak nagytermei-ben, majd néhány múzeumban is — valóságos „játsházi mozgalom” indult útjára. (Ennek szellemében jött létre és működik 1981-től Kecskeméten a Szóraténusz Játékműhely és Múzeum is.)

Az utóbbi évek tudatos és széles körű játékgyűjtési akcióit — örvendetes módon — a magyar nyelvterület más részeiről származó önálló művek is jelzik. Így napjaink talán legkorszerűbb szemléletű, s gazdagságával lenyűgöző monográfiája a *Gazda Klára* tollából származó *Gyermekvilág Esztelenek* (Kriterion, 1980.). A *Faragó József és Fábán Imre* által közreadott *Bihari gyermekmondókák* (Kriterion, 1982.) című kötet létrejötté megint csak arra utal, hogy ma sem szégyellni való, ha a néprajzi kutatás olyan, évtizedekkel ez-előtt is bevált módszerekhez folyamodik, mint a közkedvelt lapok, folyóiratok útján meghirdetett tematikus pályázatok. Végh és Bakos tanár urak példája is vezethette *Gágyor József* mátyusföldi pedagógust, akinek *Megy a gyűrű vándorútra* (Madách, 1982.) címmel közreadott kétkötetes gyűjteménye szintén diákok közreműködésével állt össze. Legutóbb pedig a nagykaposi *Géczy Lajos* mutatott be részleteket hasonló módon született gyűjtésükből Ung-vidéki gyermekjátékok címmel az *Új Minden Gyűjtemény* leg-újabb kötetében (Madách, 1984.).

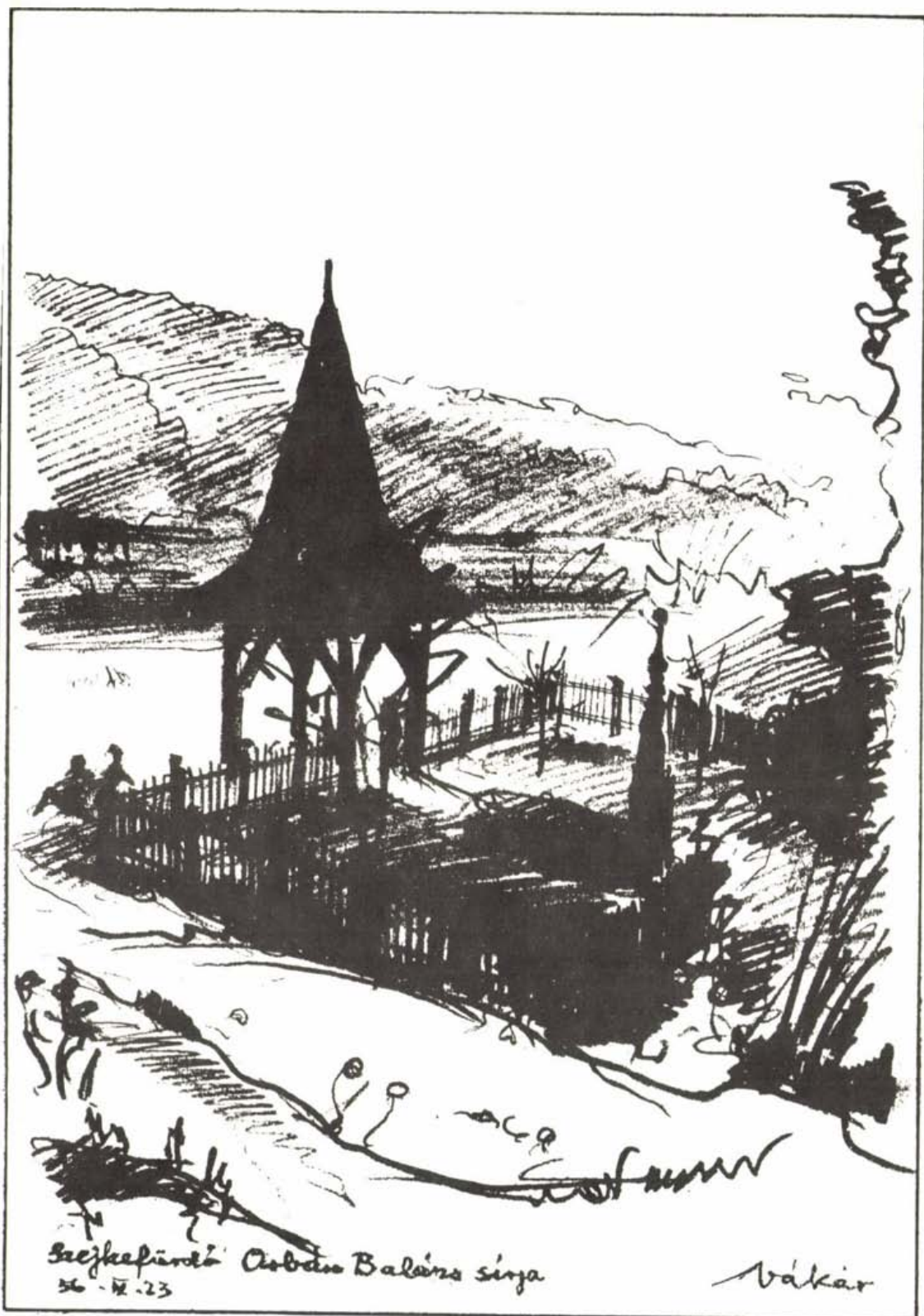
Azt hiszem, úgy van igazi értelme a Szatmár megyei Porcsalmán 140 esztendeje született Kiss Áron, valamint társai vállalkozása méltatásának, ha a gyermekfolklór, illetve a játék kapcsán is hangsúlyozzuk meglévő adósságunk törlesztésének közös lehetőségeit. Kiss Áron kötetének új kiadását *Gazda István*, *Jávori Jenő* és *Volly István* rendezte sajtó alá. A kötet Budapesten az *Illyés Gyula Könyvesboltban* és az *Akadémia Könyvesboltban* vásárolható meg.

Dr. Kriston Vizi József

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL: Pozsgay Imre: A honismereti mozgalom feladatai a nemzeti tudat elmélyítésében, Kanyar József: Az 1985. évi Országos Honismereti Konferencia és az Országos Honismereti Akadémia tapasztalatai, Kétszázötven éves a magyar műszaki felsőoktatás, Százéves Kogutowicz Manó első térképe, Emlékezés Luby Margitira, Az Eötvös Kollégium kilencven éve, A moldvai csángómagyarok dél-dunántúli letelepedéséről, Az első városi jellegű település Buda területén, Kós Károly és Vágó Gábor kapcsolata. Falvak, mezővárosok az Alföldön, Nógrád és Gömör testője: Bacskai Béla, Könyvespolc.

A HONISMERET egy-egy számát meg lehet vásárolni, illetve személyesen elő lehet rá fizetni a Lapkiadó Vállalat Népfront Lapok és Kiadványok Osztályán: 1063 Bp. Szív u. 28. Tel.: 126-837.

Orbán Balázs sírja Szejkefürdőn (1956) Vákár Tibor rajza

1985: A Gyöngybagoly Éve
(Bécsy László felvétele)

Ara: 8

